

УДК 37.013.41:379.85

**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
ЗАСОБАМИ ТУРИЗМУ****Ю.М. Бойчук**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто туристичні засоби, що яскраво впливають на розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку. Вступ дитини до школи зумовлює новий етап у її особистісному зростанні, а тому особливо важливим є зосередження педагога на особистісно-зорієнтованому навчанні, серед якого особливе місце займає дитячий туризм. За його допомогою у дітей відбувається розвиток надзвичайно важливих особистісних якостей, як от працелюбство, чесність, формується почуття відповідальності та навички роботи в колективі.

На сторінках статті визначено та узагальнено оптимальні умови формування особистості дитини молодшого шкільного віку (6–7 до 9–10 років). Визначено найважливіші методи та засоби формування індивіда під впливом суб'єктів та об'єктів туристичної галузі. Розвиток особистості дитини за допомогою туризму реалізується через комплексний підхід до виховання молодших школярів, що базується на цілісності навчального, виховного та пізнавального процесів.

Ключові слова: туризм, екскурсія, особистісний розвиток, молодший шкільний вік, особистість.

Вступ. Розвиток особистості набуває першочергового значення як для окремої людини, так і для су-

спільства загалом. Підростаюче покоління, а особливо молодші школярі, є дуже вразливим до зовнішніх подразників. Тому важливим для педагога є зосередження уваги дитини на найбільш необхідному об'єкті. Діти молодшого шкільного віку сприймають зовнішній світ по особливому. Їм властиве швидке запам'ятовування та безпомилкове відтворення побачених подій. Екскурсії, ознайомлення з природою, походи розширюють кругозір дитини, сприяють кращому засвоєнню теоретичного матеріалу.

Виклад матеріалу. Серед різноманітних засобів, що сприяють формуванню нової людини, особливе місце належить туризму і краєзнавству, які посідають міцні позиції в навчально-виховному процесі в школі, профтехучилищі, у позашкільних та дошкільних установах, що здійснюють роботу з дітьми за місцем проживання, у сімейному вихованні. Поставлені завдання у справі виховання молодого покоління туризм і краєзнавство вирішують за допомогою специфічного змісту, форм і методів. Пов'язано це з тим, що туризм і краєзнавство в сучасному їх розумінні – це фізичний розвиток, оздоровлення і пізнання навколишньої дійсності, формування цінних духовних якостей особистості.

Передовий педагогічний досвід показує, що виховання молоді

в туристсько-краєзнавчій діяльності успішно вирішується за умови комплексного підходу до цієї проблеми. Це означає, що процес виховання дітей тим ефективніший, чим повніше відображені в туристсько-краєзнавчій діяльності принципи педагогіки, науково обґрунтовані її зміст і методи. Експериментальні методики, розроблені з урахуванням комплексного підходу до проблеми виховання, дозволили створити систему цілорічної туристсько-краєзнавчої діяльності гуртків, загонів і груп, організованих на принципах самоврядування з використанням туристсько-краєзнавчих посад. Основу системи складають туристсько-краєзнавчі цикли, послідовна реалізація яких дає можливість вести виховну роботу безперервно і цілеспрямовано, що в кінцевому підсумку значно посилює її ефект [2, с. 200].

Туризм є важливою віхою у розвитку особистості молодшого школяра, так як являє собою сукупність заходів ознайомлення з рідним краєм, культурними та історичними пам'ятками, природними багатствами Батьківщини та усього світу. Експерсії, походи, поїздки та інші засоби туризму сприяють розширенню та закріпленню знань учнів. Теоретичні знання реалізуються на практиці саме завдяки туризму. Діти вчаться самостійно виконувати практичні завдання, працювати з документами, узагальнювати матеріал, а це суттєво впливає на розвиток мислення молодшого школяра та особистість в цілому. Особливо необхідним для дітей у особистісному розвитку є зародження та поступова

самореалізація особистості. Дитина в туристичному процесі вчиться відстоювати свою думку, допомагати в організації та проведенні туристичної діяльності, вчиться допомагати ближнім та розвиває почуття відповідальності за особисті дії.

Перебудова загальноосвітньої і професійної школи спрямована на вдосконалення всієї справи навчання і виховання молоді, її підготовки до самостійного трудового життя. Вона ставить перед учителем вимоги щодо оптимального поєднання форм, засобів і методів педагогічного впливу на учнів, пробудження в них стійкого інтересу до пізнання світу. Одним з напрямів підвищення ефективності навчально-виховного процесу є туристично-краєзнавча робота.

Туризм – це не тільки фізичний розвиток, бадьорість і працездатність, а й відмінний засіб виховання у дітей цілеспрямованості, зібраності, прагнення до пізнання. Експерсії і туристські походи відіграють важливу роль у формуванні дитячого колективу, виховують в учнів самостійність, підвищують їх відповідальність за доручену їм справу [3, с. 3–4].

Молодший шкільний вік (з 6–7 до 9–10 років) визначається важливою подією в житті дитини – вступом до школи. Навчальна діяльність потребує розвитку високих психічних функцій – мимовільної уваги, пам'яті, уяви. Увага, пам'ять, уява молодшого школяра уже набуває самостійності – дитина вчиться володіти спеціальними діями, які дають можливість зосередитись на навчальній діяльності, зберігати в пам'яті побачене чи почу-

те, уявити собі щось, що виходить за межі сприйнятого раніше.

У віці 7–11 років дитина починає розуміти, що вона являє собою певну особистість, яка безумовно розвивається під впливом соціуму. Вона знає, що повинна вчитися і в процесі навчання змінювати себе. Самосвідомість дитини інтенсивно розвивається, а її структура укріплюється, наповнюючись новими ціннісними орієнтаціями [5].

Розвиток абстрактної думки спирається на конкретні уявлення. Оскільки першим ступенем пізнання є чуттєве сприйняття явищ навколишнього світу, то основне призначення туристично-краєзнавчої роботи полягає в тому, щоб пов'язати чуттєве сприйняття з абстрактною думкою. Коли діти вивчають, наприклад, яр або досліджують джерело і безпосередньо бачать об'єкти, що вивчаються, можуть протягом певного часу спостерігати за руйнівною дією води і заглибленням яру, то вони можуть встановити чинники, які сприяють утворенню яру. На основі власних спостережень діти роблять відповідні висновки та узагальнення. Матеріал, добутий у процесі туристично-краєзнавчої роботи, пожвавлює урок, робить його цікавим, допомагає учням краще засвоїти наукові поняття і терміни, розширює і поглиблює їх світосприйняття, прищеплює вміння активно впливати на середовище. Туристично-краєзнавчий матеріал дає змогу вчителю при викладанні йти від загального до часткового та від часткового шляхом аналізу знову повертатися до загального, але вже

збагаченого конкретними знаннями. Використання такого матеріалу – ефективний засіб зв'язку навчання географії з життям, трудовою діяльністю місцевого населення, засіб активізації пізнавальної діяльності школярів у процесі навчання та підвищення його виховного значення [3, с. 4–5].

Для визначення розумового розвитку дитини застосували ряд таких показників функціонального стану центральної нервової системи, як рівень розумової працездатності, стійкість довільної уваги, обсяг пам'яті. Проведені дослідження показали наявність тенденції до підвищення навчальної активності, зростання стійкості уваги та об'єму пам'яті після активного відпочинку (туристичні подорожі з батьками у вихідні) у школярів експериментальної групи. Зокрема, рівень навчальної активності зріс на 21,3 %, стійкість уваги на 9,6 %, об'єм зорової пам'яті на 11,3 % серед учнів, які провели вихідний день в туристичному поході разом із батьками.

Враховуючи вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, при застосуванні засобів туризму використовують різноманітні заняття: ігрові, сюжетно-рольові, заняття-змагання, прогулянки, природознавчі прогулянки. Крім того, цікавими для дітей є туристські свята, які можуть організовуватись у вигляді прогулянок-походів, фізкультурні розваги з туристичним спрямуванням. Природне середовище, дух змагань формують позитивні емоції у школярів, які породжують бажання рухової активності [2, с. 87–88].

Дитячий туризм дає змогу фор-

мувати особистісні якості дитини, зокрема сприяє формуванню здатності прогнозувати результати власної діяльності та поведінки, створює умови для розвитку прагнення пізнавати навколишній світ, самих себе, свої можливості.

Особливість шкільного природничого краєзнавства полягає в проектуванні таких педагогічних методик, використанні таких форм і методів пізнання місцевої природи, які можуть сприяти гармонізації стосунків особистості з природним середовищем, забезпечити задоволення освітніх потреб учнів, розвиток їхньої ціннісно-мотиваційної сфери, стимулювання й реалізацію духовного і творчого потенціалу школярів, розвиток їх психофізичних ресурсів, зміцнення здоров'я, задоволення потреб у професійному визнанні [2, с. 151].

Експерсії та походи по рідному краю є однією з важливих форм розширення та закріплення знань учнів, вони викликають потяг школярів до вивчення рідного краю. Значущість туристично-краєзнавчої роботи полягає насамперед у тому, що через неї можна здійснити один з головних принципів навчання і виховання — принцип єдності теорії і практики, зв'язку навчання з життям. Теоретичні знання, здобуті в школі під час походів та експерсій, дістають практичне застосування (пошуки корисних копалин, вивчення ґрунтів, метеорологічні та гідрологічні спостереження для потреб промисловості, сільськогосподарства і транспорту, збирання лікарських та інших цінних дикорослих, рослин, вирощування

саджанців плодкових дерев, догляд за сільськогосподарськими культурами та за молодняком, збирання врожаю, боротьба з ерозією ґрунтів і шкідниками ланів, проведення різних меліоративних заходів тощо). Самостійно виконуючи практичні завдання, школярі вчаться систематизувати матеріал, робити записи, складати конспекти, працювати з документами. Такі вправи розвивають мислення та творчу думку дітей. А це вдається легше здійснювати саме на екскурсіях і в туристських походах по рідному краю через практичну участь дітей у суспільно-корисній праці.

У походах діти привчаються до самообслуговування, виробляють потрібні в житті навички та вміння, допомагають один одному, раціонально і організовано культурно проводять свій відпочинок, зміцнюють здоров'я, виховують силу волі, високі моральні якості.

Експерсії і туристські походи відіграють важливу роль у формуванні дитячого колективу, виховують в учнів самостійність, підвищують їх відповідальність за доручену справу. У сформованому в походах дитячому колективі з високим моральним гарттом слабкий стає сильнішим, боязкий – сміливішим, байдужий чуйнішим, ледар не може уникнути праці. У згуртованому єдиною метою колективі діти розкривають свої душевні якості, в них викристалізуються найкращі риси характеру.

Багатогранне і різноманітне життя рідного краю дає вчителю невичерпне джерело наочного матеріалу для навчання та виховання дітей. Це

допомагає цікаво подавати новий матеріал, поєднуючи теорію з практикою. Учні в своїх відповідях для підкріплення певного теоретичного положення наводять конкретні факти й приклади, почерпнуті під час екскурсій і туристських походів [3, с. 3–4].

У процесі навчання здійснюється розвиток в учнів пізнавальних процесів, який характеризується кількісними та якісними їх змінами. Вони виявляються зокрема в розвитку сприймання. Кількісні зміни полягають у зростанні швидкості перебігу процесу сприймання, у збільшенні числа сприйнятих об'єктів, розширенні обсягу їх запам'ятовування тощо. Якісні зміни являють собою певні перетворення структури сприймання, виникнення нових його особливостей, які знаменують собою піднесення його пізнавальної ефективності.

У молодших школярів сприймання стає більш довільним, цілеспрямованим і категорійним процесом. Сприймаючи нові для них предмети і явища, учні прагнуть відносити їх до певної категорії об'єктів. Особливості сприймання молодших школярів виявляються у виконанні завдань на вибір об'єктів з певної їх сукупності. Вибираючи предмети, вони орієнтуються здебільшого на їх колір та форму. В одних випадках за характерну ознаку предмета вони беруть форму, а в інших – колір (Є.І. Ігнат'єв). Чим старші учні початкових класів, тим більша роль у їх сприйманні належить формі. Зростає і точність розрізнення форм предметів. Молодші шко-

лярі широко використовують форму для впізнання і порівняння предметів навіть у тих випадках, коли вони не знають назви форми. Зростання обізнаності учнів з назвами форм (трикутник, чотирикутник, круг тощо) відіграє важливу роль у розвитку точності і повноти сприймання.

У молодших школярів суттєво змінюється зоровий і дотиковий вибір заданої фігури серед інших фігур, про що свідчить зменшення часу, потрібного на зоровий і дотиковий їх пошук. У першокласників трапляються труднощі в сприйманні форми та її відображенні. Деякі з них допускають помилки в зображенні фігур, написанні букв чи цифр. У перші тижні навчання 12,3 % першокласників «перевернуто» пишуть цифру 6; 10,6 % – букву Я; 19,2 % – букву Б. Більшість цих дітей відчуває труднощі і в сприйманні розміщення предметів у просторі (О.В. Скрипченко). Спостереігається, що в одних дітей швидко проходять такі особливості у сприйманні і відтворенні об'єктів, а в деяких вони впливають на труднощі у письмі і читанні. Частина таких дітей відноситься або до групи учнів з дисграфією (з надмірними труднощами в оволодінні письмом), або до групи дітей з дислексією (з надмірними труднощами в оволодінні читанням). Але не тільки згадані особливості сприймання і відтворення об'єктів визначають дітей-дисграфіків і дислексиків. Спостереження показують, що таких дітей ні в якому разі не можна зараховувати до розумово відсталих. Г. Крайг та інші наводять багато фактів, коли з таких дітей виростили видат-

ні особистості Наприклад, Т. Елісон, Х.К. Андерсен та багато інших у молодших I частково у середніх класах зараховувались до дислексиків. Велика кількість таких дітей у процесі переборення труднощів читали хоч і повільно, але вдумливо, набували віри у свої сили і ставали видатними особистостями [1].

Немає необхідності доводити, що економічний і культурний потенціал держави значно залежить від стану туристської індустрії. В цьому значенні держава зацікавлена в розвитку як туризму, так і туристської освітньо-педагогічної парадигми, надання цим сферам пріоритетної державної значущості.

Суспільне значення туризму в освітньо-педагогічному розрізі визначається тим, наскільки вдається лобювати освітні пріоритети туристської індустрії у вищих державних інстанціях. Це єдиний моральний різновид лобювання, що допускається в демократичному суспільстві. Він вимагає не тільки створення достатньо вагомих суспільних організацій, орієнтованих на розв'язання різноманітних, невідкладних для суспільства, освітніх програм із туризму, але і прямого входження у владу найкомпетентніших представників цієї сфери.

Особистісне значення туристської освіти виявляється в індивідуально мотивованому і стимулюючому ставленні особистості до власної освіченості. Як зазначає академік Кремень В.Г., «для сучасного суспільства буде характерний тип людини, в особистості якої сформоване активне позитивне ставлення: до планети Земля,

до Вітчизни, до людства, до іншої людини і до самої себе, до праці, до власності, до сім'ї, до надбань матеріальної і духовної культури». У вихованні такої людини необхідно поєднувати в розумних межах орієнтацію на особистісні інтереси та інтереси суспільства, інших людей, навчати правильно обирати життєві цілі, уникаючи крайнощів як колективізму, так й індивідуалізму.

В обґрунтуванні перспектив розвитку туристології в контексті педагогіки як на стратегічному, так і на тактичному рівнях неможливо без єдності державної, суспільної та особистісної складових, їх системної, інтегрованої сутності. Передумови розробки педагогіки туризму окреслюються на основі врахування таких фактів і обставин:

- глибокого розуміння туризму як визначального чинника соціальної і культурної інтеграції, як прояву та інструменту зростаючої культурної взаємодії, засобу самовдосконалення особистості, про що свідчать матеріали ВТО, міжнародних форумів;
- усвідомлення усіма державами потреби інтеграції зусиль міжнародної туристської спільноти для сталого розвитку туризму;
- необхідність удосконалення технології галузі, що створює сприятливі передумови для нарощення потужностей індустрії туризму;
- появи нових програм розвитку туризму, розробки оригінальних концепцій соціально-економічного зростання, охорони навколишнього середовища, в яких декларуються завдання туризму;

- Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р., та прийнятим Верховною Радою України Закону «Про туризм» (18 листопада 2003 р.);

- розробки проекту Концепції підготовки працівників туристичної галузі [7].

Висновки. Результати проведеного дослідження дають можливість зробити наступні висновки: виховання особистості дітей молодшого шкільного віку повинне бути завжди зосереджене та спрямоване на пристосування їх до умов навколишнього середовища. У світі сучасного розвитку новітніх технологій надзвичайно важливим є те, що люди не повинні забувати свого первісного походження з природи та навколишнього світу. Дітям молодшого шкільного віку це є особливо необхідним, адже їм потрібно розвивати любов до природи, оточуючого середовища рідного краю та навколишніх земель, цікавість до пізнання світу, що існує навколо нас. Одним із основних дієвих засобів виховання та формування особистості молодших школярів є туризм. Він допомагає розвиватись дитині фізично, морально, виховує у неї цілеспрямованість, зібраність, прагнення до пізнання, навчає переносити труднощі, піклуватися про інших та допомагати їм, бути рішучим та впевненим у собі. Екскурсії, туристичні подорожі, походи, як засоби туризму, сприяють спортивному розвитку, зміцненню здоров'я молоді, ознайомлюють з історичним минулим рідного краю та

інших регіонів. Під впливом екскурсій та походів формується дитячий колектив, розвиваються навички самостійно приймати рішення, формується сила волі дитини.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія : Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук [та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с. – Режим доступу : <http://medbib.in.ua/vikova-pedagogichna-psihologiya.html>.

2. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 20. – 592 с.

3. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм : Навч. посіб. / М.П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 141 с.

4. Маланюк Т.З. Краєзнавство і туризм : Навч. посіб. / Т.З. Маланюк. – Івано-Франківськ, 2010. – 200 с.

5. Мухіна В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В.С. Мухіна. – Москва : АCADEMIA, 1999. – 456 с. – Режим доступу : http://www.goldbiblioteca.ru/online_psihologiya/online_psi8/758.php

6. Ожгібесов В.М. Виховання туризмом. Розповіді педагогів-позашкільників : [Електронний ресурс] / В.М. Ожгібесов. – Житомир : Полісся, 2008. – Режим доступу : tourlib.net/books_ukr/ozhibesov.htm

7. Педагогіка туризму : Навч. посібник для студентів ВНЗ / [За ред. проф. Федорченка В.К., проф. Фоменко Н.А., доц. Скрипник М.І., доц. Цехмістрової Г.С.]. – К. : Видавничий дім «Слово», 2004. – 296 с.

8. Ягупов В.В. Педагогіка : Навч. посіб. / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.

Boychuk J.M. THE FORMATION OF THE JUNIOR PUPILS' PERSONALITY BY MEANS OF TOURISM. The article deals with the means of tourism that strongly influence the development of a child of a primary school age. The admission of a child to school leads to a new phase in its personal growth, and therefore especially important for a teacher is to focus on the personality-oriented education, among which a special place is occupied by a children's tourism. With its help the children's development of extremely important personal qualities such as hard work and honesty are occurred, and a sense of responsibility and skills to work in a team are formed. The pages of the article generalize the optimum conditions of the formation of the child of primary school age (6-7, 9-10 years). The most important methods and tools for the formation of the individual under the influence of the subjects and objects of tourism are determined. Personality development of children by tourism is realized through the comprehensive approach to the education of younger pupils based on of the integrity of educational and cognitive processes. Personal development becomes of paramount importance both for the individual and for the society as a whole. Rising generation especially the younger students is very sensitive to external stimuli. Therefore it is important for a teacher to focus on the child's most necessary object. Children of the primary school age perceive the external world in a special way.

Keywords: tourism, excursion personal development, primary school age, personality.

Бойчук Ю.М. ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА СРЕДСТВАМИ ТУРИЗМА. Рассмотрены туристические средства, которые ярко влияют на развитие личности ребенка младшего школьного возраста. Поступление ребенка в школу приводит к новому этапу в его личностном росте, поэтому особенно важным является сосредоточенность педагога на личностно-ориентированном обучении, среди которого особое место занимает детский туризм. С его помощью у детей происходит развитие важнейших личностных качеств, таких как трудолюбие, честность, формируется чувство ответственности и навыки работы в коллективе. На страницах статьи определены и обобщены оптимальные условия формирования личности ребенка младшего школьного возраста (6-7 до 9-10 лет). Определены важнейшие методы и средства формирования индивида под влиянием субъектов и объектов туристической отрасли. Развитие личности ребенка с помощью туризма реализуется через комплексный подход к воспитанию младших школьников, который заключается в целостности учебного, воспитательного и познавательного процессов.

Ключевые слова: туризм, экскурсия, личностное развитие, младший школьный возраст, личность.